

Återblick på skolåren

Jag har talat om den rika miljön i Svenska Normallycei konvent, vars värde jag i dag förstår bättre än förr. Men vad skall man i min ålder säga om latinskolan i gemen och hela det bildningsideal den stod för? Var det värt att grundligt lära sig latin och nödtorftigt en smula grekiska därtill, när man hade kunnat lägga en grund för kunskap i engelska och franska eller alternativt elementär fysik och något mera matematik? Sådana frågor kan bara besvaras individuellt. Svaren beror helt på vad den enskilda människan är beredd att lära sig efteråt. Jag fick lov att ta itu med de uppräknade ämnena och förde i dem min kunskap förbi skolkurserna, särskilt långt i engelskan, som jag använt i flera böcker, i matematik bara till differential- och integralkalkylens grunder. Därför kan jag nu säga att latinskolans bakgrund var något som jag aldrig annars haft tid och tillfälle att förvärva. Mig personligen har den varit en källa till tillfredsställelse och ofta även till glädje.

Sedan jag skrivit ned detta, hamnade på mitt bord ett uttalande av Stig Strömholm (*Sv. Dagbladet* 27/8–80) som det kan ha sitt intresse att citera: "Det vore en grov karikatyr att påstå, att den människoproduktion som bedrevs vid det gamla svenska latingymnasiet – 'gamla' i en oprecis mening: tiden före det som med ortodox förhållning kallas 'de stora skolreformerna' – skulle lida av den senantika sjukan att förvandla allt till litteratur. Men frestelsen och faran fanns. För de adepter som hade tillräcklig facilitet i språkstudierna för att leva på lätt och vänskaplig fot med de normativa elementar-grammatikor-

na, dessa den intellektuella disciplinens ödmjuka, bespottade men oändligt nödvändiga trafikkonstaplar, kunde verkligheten lätt bli litteratur och intet annat än litteratur." Jag ger honom rätt i så måtto som medvetenheten i dess olika former inte kan vara fullt utvecklad hos skoleleven i hans rumsliga slutenhet utan kräver konfrontation med verkligheten. Som fysiolog ser jag däri en utveckling av cellförbindelser påtvingad av utvecklingen och omgivningen i förening. "Ripeness is all" och medvetenhetens mognad kräver tid. För oss kom i sjuttonårsåldern en skräll, soldatgossens verklighet. Men mera än så behövdes.

Den fundamentala fråga som jag personligen kan ställa men inte besvara är naturligtvis, om jag blivit en bättre fysiolog än vad nu blev fallet, om jag gått till universitetet från en realskola eller min skolas "real-linje"? Men låt mig ändå till latinskolans försvar anföra två trösterika exempel: Den berömda neurokirurgen vid McGill-universitetet i Montreal Wilder Penfield gav apropå sin och min beundrade lärare Sir Charles Sherrington uttryck åt övertygelsen att en utbildning i humaniora särskilt lämpade sig för medicinens vetenskapsmän. Sådant var – i latinskolan – hans och även Sherringtons bakgrund. Penfield författade två romaner, den andra och bättre om Hippokrates på Kos, och Sherrington gav under sin tid som president för Royal Society ut en samling dikter av erkänt litterärt värde, och publicerade vid en ålder av något över åttio sin stora syntes *Man on his Nature* (1941), vital, och även språkligt ett mästerverk. Dessförinnan hade han lagt en fortfarande hållbar grund för vår tids analys av nervsystemets funktioner. På närmare håll finns ju modeller för kompensation av brister i förskolning för den slutliga uppgiften – jag tänker på Eyvind Johnson och Harry Martinson som erkända exempel i detta hänseende. Jag har hört Martinson tala om kosmos, tid och rum, lysande fantasifullt och samtidigt noggrant i termer och siffror när sådana angavs. (Efteråt satt han ned bredvid mig, som var hans bordsgranne, och frågade blygt vad jag tyckte om Aniara som opera.)

Så här långt kommen är det väl skäl att påpeka att vad jag verkligen pläderat för är nyttan av disciplinerad inlärning och goda kunskaper i de bildbara åren. Inte för nödvändigheten av att just kunna latin, även om jag velat understryka värdet av humaniora. Den heliga kalven, jämlikhet, kan inte ens den gödas till ko med ytliga kunskaper över ett brett register av sådant som den bildbare ändå får lära sig i samhällslivet, förutsatt att han lärt sig tala och skriva sitt modersmål. Min respekt för inhämtande av någon form av slitstarkt vetande som t.ex. latinsk grammatik eller matematik grundar sig på att sådant är bra för både hjärncellerna och karaktärsutvecklingen.

Tidiga studieår

Det var under åren 1919–1928 som det gällde att leta rätt på vägen till förverkligandet av de inre resurserna – såsom jag *nu* ser på det hela. Då såg man det till en början bara som en fråga om val av levnadsbana. Jag beslöt försöka mig på juridik och for till sommarkurserna vid Åbo Akademi (1919) för att läsa på preliminärerna i filosofi och juridisk finska. Det var min lycka att få bo hos Lars Ringbom, läkare, filosof och för övrigt gift med min fars syster Elin och sålunda far till mina mer eller mindre jämnåriga Åbo-kusiner, Lars-Ivar, Anders, Anna-Lisa, och de yngre Nils-Eric och Lena. De hade för mig varit som syskon under de långa somrarna i Korpoström. Blott Nils-Eric är numera i livet. Det är knappast en tillfällighet att alla sökte och fann levnadsbanor som skänkte intellektuell tillfredsställelse, Lars-Ivar, redan nämnd, som professor i konsthistoria, Anders i analytisk kemi och Anna-Lisa, arkitekt med ledande intressen i kulturhistoria förverkligade i ett flertal tryckta publikationer. Hon gifte sig med min gode vän från "Norsens" konvent, Jarl Stigell, Jorre för vänkretsen, som till vår förvåning blev kemiingeniör, fastän son till en bildhuggare och styvson till en kompositör och orkesterdirigent (Robert Kajanus). Näst efter Yrjö Hirn var Lars-Ivar Ringbom den lärdaste humanist jag haft lyckan att känna.

Sommarkursen i filosofi lade stor vikt vid psykologin och jag blev helt betagen av just detta ämne – en inte ovanlig svaghet hos unga människor, som ännu ser någonting nytt i varje ny bekantskap. Min farbror, som hade levande människokännedom, tog fasta på detta intresse, utvecklat under våra angenäma promenader kring domkyrkokvarteren och ån. Det förlösande ordet kom från honom: ”Det är lönlöst att ägna sig åt psykologi om man inte har en läkares utbildning eller åtminstone skaffat sig djupgående kunskap i biologi”. Jag gav honom rätt – gör så fortfarande – och började fundera på hur man skulle lägga upp sina studier med beaktande av att psykologin i Helsingfors var en del av filosofin.

Medicin blev det praktiska slutmålet, valt för psykologins skull, men det var långa studier och det gällde att dessförinnan göra undan en ”lätt” fil. kand.-examen. Det blev teoretisk filosofi, praktisk filosofi och estetik som psykologisk underbyggnad med en cum laude i kemi, näst högsta vitsordet för att underlätta fortsättningen inom medicinen. Det var alltså blandad kost, som ytterligare kryddades med att jag gick en nyttig kurs i evertebraternas (ryggradslösa) byggnad för professor Alexander Luther, ett mycket angenämt minne. Yrjö Hirns föreläsningar och seminarier, som då behandlade kretsen kring ”doktor”, Samuel Johnson, och Schillers ”Ode an die Freude”, var en annan fängslande upplevelse från den tiden.

Emellertid, när dekanus, den berömde orientalisterna Knut Tallqvist, far till min originelle vän Cid Erik, med ett kort och vänligt andragande överräckte kandidatbrevet, blev jag visserligen för ögonblicket tillfredsställd, men i övrigt minns jag den dagen som en av de olyckligaste i mitt akademiska liv. Så överväldigande var känslan av att ha blivit ”magister” utan att ha något samman-

hängande verkligt vetande att ty sig till. Vad jag lärt mig i kemi och om evertebrater skulle visserligen i ett senare sammanhang komma till god användning men vid detta laget kände jag mig andligen helt ryggradslös.

Utanför det akademiska livet hade jag dock lagt *en* grund för riktig kunskap. Det var i engelska, som jag studerat vid en sommarkurs given av London-universitetet 1920. Saken förtjänar omnämnas emedan kunskap i engelska inte på den tiden värderades lika högt som nu. Alla universitetets ämnen byggde på tyska kursböcker. Men jag var anglofil; kanske en påverkan från min farfars sida, han som mot sina tyskvänliga söner alltid tog England i försvar och vägrade att tro på tysk seger i första världskriget. När min far (1920) erbjöd mig en utrikesvistelse – då reste ju inte folk som nu – så ville jag fara till London. Man reste då med ”smörbåten” från Hangö till Hull över Köpenhamn. Att se Finlands kust försvinna blev en minnesbild. Denna första utrikesresa till England – senare ofta upprepad – lämnade hos mig en varaktig känsla för Samuel Johnsons kända yttrande: ”when a man is tired of London, he is tired of life”.

Här är inte platsen för att tala om hur mycket England kom att betyda för mig. En sådan påverkan har kunnat ske emedan jag lagt ned mycket arbete på den språkliga inlevelsen. Övertygad om att det gällde att börja från början har jag läst ”nursery rhymes”, sagor, bibeln och Shakespeare på engelska och aldrig upphört att läsa engelsk litteratur. Edvard Westermarck, som skrivit så mycket på engelska, menade att den största svårigheten låg i att använda prepositionerna riktigt. Svenskan är vag i deras användning. För min del tror jag att den största svårigheten ligger i att inarbeta en känsla för riktig användning av idiomerna.

I London hade jag sällskap av Cid Erik Tallqvist, som

då var påläggskalv för professuren i engelska, men som sedan helt slöks av sina många hobbies. Inom hans fack blev det bara en halvfärdig och opublicerad skrift om Yeats. Bland Cids efterlämnade papper borde också finnas en intervju med skaldens änka. För eftervärlden lever Cid som redaktör för *Quosego*, modernismens ultimatum till den äldre skaldekonsten, läsvärd ännu i dag i Olof Enckells nyutgåva. Jag medarbetade med ett par artiklar. Under min tid som redaktör för *Studentbladet* var Cid länge min redaktionssekreterare, läste tung litteratur som Papinis *Un uomo finito* och Havelock Ellis' *The Dance of Life* och skrev flitigt i bladet. Efter *Quosego*-tiden började det långsamt bära utför, och denna högt begåvade och egenartade vän, som trots sina svårigheter med verkligheten alltid varit trevligt sällskap, försjönk mer och mer i en autism som följde honom aggraverande till slutet.

Tack vare en introduktion från Cids berömde fader blev han och jag inbjudna till Edvard Westermarcks Tusculum i Boxhill (Surrey) och i denna idylliska omgivning tillbragte vi en dag i den harmoniska och älskvärda moralfilosofens sällskap. Hans böcker om äktenskapets ursprung och moralbegreppen skulle för mig bli tentamensläsning. Om Westermarck, Åbo Akademis första rektor, länge professor vid School of Economics i London, har en engelsk kollega sagt: "after a drink in his company you feel as if you had had two!" – varm mänsklighet i förening med klokhet var Westermarcks signum. Här ett citat ur hans självbiografi: "Varje människa är troligen född med en viss portion av ärelystnad, och jag kan säga att den del därav som fallit på min lott tills vidare blev fullt tillfredsställd genom den vetenskapliga framgången av min bok, den må ha varit större eller mindre. Den gav mitt liv en belåtenhet, som genast från

början räddade mig från känslan av att höra till de misskända". (Edvard Westermarck, *Minnen ur mitt liv*. Schildt, Hfors 1927.) "Boken" var *History of Human Marriage*.

Även om England lockar, låt mig återvända till Helsingfors universitet och några intryck från studietiden. Mest handlar det om människor som man lärt sig någonting av utan att alltid kunna säga vad. Man lär sig mest av personer som man respekterar eller till och med beundrar. Av dem krävs inte blott kunskaper utan också en fångslande hållning till uppgiften, mognad, vishet eller vad man skall kalla det. Under sådana förhållanden inträder från den yngres sida ett visst mått av idolisering, helt berättigat synes det mig, om han påverkas i samma riktning; det är med andra ord en form av självförverkligande enligt något mönster hos idolen. Till detta skall jag återkomma.

Ett enda gemensamt drag ser jag hos alla de personer som på ett eller annat sätt varit vägvisare; de tillhör alla den kategori som Lundafilosofen Hans Larsson kallade "idémänniskor" till skillnad från "maktmänniskor". En liten reservation dock: idémänniskor utan förmåga till kritisk förståndsutövning kan bli besvärliga.

Vid Helsingfors universitet fanns då en nyutnämnd (1919) docent med psykologi som ledande intresse. Det var Eino Kaila, den blivande professorn i filosofi. Han och hans maka, målarinnan Anna Snellman, tog vänligt emot mig i hemmet på Gengatan nära Fysiologen. Hos Kaila fanns allt vad jag omedvetet sökte; intellektuell skärpa, vetenskaplig lidelse, strävan till exakthet *plus* insikt i psykologi sådant ämnet tedde sig vid tjugotalets början. Åldersskillnaden mellan oss var tio år. Den innebär att Kaila var i sitt livs form, öppen för kunskap i naturvetenskap och humaniora, därtill meddelsam.

Samtalen med honom blev en introduktion till vetenskap som upplevelse.

Jag blev alltså vänligt och personligt omhändertagen av en tänkare och forskare som sedan skulle göra en stor insats i Finlands kulturliv utan att han för detta skulle behöva eller vilja betala priset av en temporär eller permanent äktfinsk nationalism som så många av hans kolleger. Jag såg honom i ett vindsrum på Fysiologen göra ett experiment på synsinnets område. Det var enkel apparatur men precis frågeställning, och jag fick för mig att experimentell forskning också skulle bli min huvudlinje. Kaila lockades mera av naturvetenskapens strukturproblem och av kunskapsteori och övergav snart experimentet. Kanske fann han dåtidens psykologiska experiment för obetydliga, åtminstone med de resurser som stod till hans förfogande. Eller kanske det bara var att han till sin läggning var filosof i ordets ursprungliga betydelse av vishetsvän. Jag var annorlunda funtad och blev experimentator på lång sikt, fastän inte länge inom psykologins ämnesområde. Under 45 år, från 1920 till 1965, hade jag ständigt experiment gående. – Kontakten med Kaila gick aldrig helt förlorad. Sist jag såg honom var han på besök i vårt hem i Stockholm, någon gång i slutet på 40-talet.

Det fanns på 20-talet olika psykologier att välja på. För den stora allmänheten var Freud och hans fantasivärld viktigast. Jag läste hans *Vorlesungen über Psychoanalyse* och *Traumdeutung* år 1922. De tedde sig för mig som helt obevisbara funderingar, fastän underhållande vittnesbörd om en människas gestaltningsbehov. De kom att utöva ett stort inflytande på skönlitterärt författarskap, om sunt eller icke, överlåter jag åt litteraturkritikerna att bedöma. Här vill jag bara erinra om att det undermedvetna ingalunda är otillgängligt för precis forskning, det

är i själva verket nervfysiologins huvudsakliga forskningsobjekt. Man behöver bara se en organist spela för att inse det omöjliga i att vara medveten om det mesta. Han transponerar synintryck till flera tangentbord och ger order till händer, fötter och kroppens kompensationsmekanismer för vridning av bål och balansering av lemmar, allt medan en musikalisk upplevelse ställer egna krav på modulering av det hela. Men på 20-talet hade man inget grepp på studiet av kontrollmekanismer och deras automatik och dessutom saknades de tekniska förutsättningarna.

För den som ville ha någonting att bita i tycktes psykofysiken naturligare. I denna vetenskap (vars första företrädare i Finland var Hjalmar Neiglick) översätter man psykologiska storheter sådana som t.ex. toner och färger till deras fysikaliska motsvarigheter, i detta fall ljudets eller ljusets våglängder, och mäter korresponderande styrkefluktuationer. Som urfäder till denna klassiska psykologi kan man nämna Fechner, Weber och Wundt (den sistnämnde Neiglicks lärare). Men just då, på 20-talet, angreps psykofysiken häftigt av en tysk skola, kallad gestaltpsykologi, som menade att formade eller gestaltade upplevelser av yttervärlden var pudelns kärna. Man såg t.ex. inte våglängder utan hade hela synbilder. Bekant är Wertheimers beskrivning av en gestaltning av den store matematikern Gauss, medan denne ännu var skolelev. Läraren skrev på tavlan $1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8$ och, medan de andra barnen började addera siffrorna, var Gauss genast färdig med svaret. Han svarade 36, emedan $1 + 8 = 9$, $2 + 7 = 9$, $3 + 6 = 9$ och $4 + 5 = 9$ och fyra gånger $9 = 36$. När Köhlers apor grep en käpp för att komma åt en banan, såg de också uppgiften som en gestalt. Av sådant kunde ju vem som helst bli intresserad och Kaila

Adhemar Gelb vid tiden för mitt studiebesök. Ur *Hessisches Ärzteblatt*, 1974, 35, s. 941.

föreslog att jag skulle fara ned till Adhemar Gelb i Frankfurt a/M för att lära mig hur gestaltpsykologisk forskning fungerade.

Gelb var en mycket stimulerande man vars personlighet jag skildrade i en artikel i *Quosego* (1928, Nr 2) utan att ange hans namn. (En översättning för *Hessisches Ärzteblatt* 1974, häfte 11, försedd med Gelbs porträtt, gjordes långt senare av professor Eberhard Dodt vid Max Planck-institutet i Bad Nauheim.) Liksom de övriga gestaltpsykologerna drevs han i landsflykt av hitlerismen utan att som kollegerna återuppstå i USA, där gestaltpsykologin för en tid blev populär, främst tack vare Koffka och Köhler. Gelb ansåg inte att det fanns någon psykologi, utan enbart psykologer. Hela den vetenskapen behövdes inte som självständigt arbetsområde utan borde ersättas med en vetenskaplig biologi. *Sum, ergo cogito* (Jag finns till, därför tänker jag) menade han, i protest mot Descartes.

Alltnog, vi gjorde ett arbete tillsammans och för ögonblicket tog jag intryck av gestaltläran och gjorde även hemma experiment som passade in i gruppens synsätt. Men för att här föregripa utvecklingen av den egna attityden till forskning på synsinnets område, dit alla mina tidigaste arbeten hörde, så nämner jag redan nu att jag snart kom till den uppfattningen att det inte kunde tillfredsställa mig att ett resultat blev "gestaltpsykologisch erklärt", och så var den saken klar! Man hade ingen förklaring till hur denna underfundiga gestalt kom till stånd utan satte bara en etikett på det hela. Allt detta hindrar inte att jag är tacksam för vad Gelb lärde mig som personligt föredöme. Hans passion för vetenskaplig forskning var äkta och företedde drag av snillrikhet.

Stunden är nu inne att lämna den unge psykologen

för att ta del av hans omvändelse till fysiolog, ett steg framåt på hans väg till ett liv i elfenbenstornet. Någon omvändelse tänkte han, förstås, inte själv på utan ville fortfarande bli medicinare för psykologins skull. Inte heller såg han någon väg till vad som skulle bli hans framtid. Primärförutsättningen, att han skulle ha funnit en egen lovande linje att utveckla från försök till försök saknades ju helt. Annat var inte att vänta. Endast matematiker kan vara mogna i den åldern. Om man får tro Rockefellerstiftelsens förre, erfarne chef, Alan Gregg, så gör biologer sina bästa arbeten i 40–45-årsåldern.

Stunden är kanske också inne för att äntligen förklara vad en term, sådan som "elfenbenstornet" står för. Ordet innebär att man skapat en egen tankevärld att vistas i, såväl i tysta stunder av ensamhet som under arbete inom dess ram. Termen används ju ofta i nedsättande bemärkelse avseende folk som man tror helt överordligt ägnar sig åt något meningslöst prilleri. Men vad jag menar är att alla vetenskapliga resultat av betydelse föds i ett sådant "elfenbenstorn", ett kreativt centrum, inom vilket man avlyssnar sig själv, då och då med framgång, en helt så att säga "odemokratisk" process av världsfrånvärd isolering. – Kanske poesin kan hjälpa mig att förklara vad jag menar:

Trana, jag känner dig.
Jag ock har väntat,
väntat tills hjärtat
rann bort i bäckar i mull.
Du kommer en morgon före kråkorna
ensling,
sökare.

Finn något åt mig!
Slantar som lagts på ögonen
av gamla visa män jag känt.
Padraic Colum
(Övers. Karl Asplund,
Ord och Bild, 1945, 54, 13.)

Hur en sådan påhälsning av det gynnsamma ögonblickets gud Kairos kommer till stånd skildrar t.ex. Edward Gibbon i sin självbiografi: "It was at Rome, on the 15th of October, 1764, as I sat musing amidst the ruins of the Capitol, while the barefooted friars were singing vespers in the temple of Jupiter, that the idea of writing the decline and fall of the city first started to my mind . . . some years elapsed, and several avocations intervened, before I was seriously engaged in the execution of that laborious work" (*Gibbon's Autobiography*, The world classics, no. 139, Oxford University Press, 1962). Denna stund av stilla kontemplation gav upphov till det stora verket *Decline and Fall of the Roman Empire*. Ja, så går det till att finna en öppning till ett livsverk. Men förutsättningen är självfallet en bakgrund av utbildning på bredden och djupet. Gibbon är inte den ende som mediterat en stund bland romerska ruiner. Men han var en historiker på jakt efter en uppgift att mäta sina krafter på.

Den bakgrund jag talat om skulle nu för min del förvärvas inom den medicinska fakultetens ram. Av förstudiernas ämnen blev helt naturligt fysiologi det viktigaste. Redan som humanist hade jag åhört Robert Tigerstedts föreläsningar i sinnesfysiologi och fått arbeta experimentellt på institutet, som då förestods av hans son Carl. Psykofysiken, omnämnd här ovan, var en exakt vetenskap som också ansågs tillhöra fysiologins erkända arsenal av kunskap och arbetsmetoder. Robert Tiger-

stedts sinnesfysiologi var i huvudsak en sinnespsyko-fysik.

Jag hade sysslat med synsinnesproblem utan att riktigt förstå hur viktigt det var att också ta i betraktande näthinnans byggnad (dess histologi). Inom fysiologin står alltid struktur och funktion varandra nära. (Senare, i Oxford, fann jag histologin tillhöra fysiologikursen och inte anatomin.)

Näthinnans byggnad hörde i Helsingfors till histologi-kursen, som en del av anatomin. Man var tvungen veta hur sinnesorganet retina såg ut i mikroskopet och hur det utvecklats embryonalt. Jag begrep att detta var viktigt för mig som gjorde experiment på synsinnets område. Under de fortsatta medicinska studierna kom jag också fram till den berömda spanska anatomen Ramón y Cajals skildring av näthinnans organisation, sedd under mikroskopet, ett klassiskt arbete.

Cajal hade förmågan att framställa sina resultat på ett sätt som gjorde dem allmänt lästa av fysiologerna. Näthinnan (retina) kallade han sin första kärlek och berättade att dess studium lett honom vidare till det centrala nervsystemet, där han återfann de celler och organisatoriska principer som han först sett i retina. Detta var att vänta emedan näthinnan embryonalt anläggs som en utstjälpning av hjärnblåsan. Den är med andra ord, såsom Cajal uttryckte saken, "ett verkligt nervöst centrum" förlagt till kroppens periferi för att genast inleda seendets informationsbearbetning.

Jag kan inte som Gibbon här ovan eller Linné och många andra precis ange det motsvarande ögonblick då i mitt fall Cajals beskrivning av mötet med sin första kärlek väckte den insikt som först öppnade vägen till elfenbenstornets kreativa lyckotillstånd. Ett sådant ögonblick måste ha funnits till utan att bli registrerat i lång-

tidsminnet. Måhända blev det bara en morgonsång i badrummet! Men vad jag i detta viktiga ögonblick förstod var att man i tiotal år vetat att retina var ett nervöst centrum utan att något allvarligt försök gjorts att bygga upp en näthinne-neurologi. På något sätt måste ju retinas nervösa egenskaper återspeglas funktionellt. En sådan arbetslinje tycktes mig värd att ta itu med på lång sikt. På den vägen skulle man, liksom Cajal gjort det strukturellt, också kunna funktionellt lära sig något om nervsystemet, närmast det centrala nervsystemet. Sådana tankar och perspektiv engagerade mig tillräckligt för att hålla mig aktivt sysselsatt med ögonexperiment i tjuugo år, allt i allt ett kvarts sekel om jag tar med ögonpsykologin. Därom skall jag skriva någonting lättfattligt längre fram i texten. Nu är avsikten att ta fram ett och annat från de medicinska studierna och studentlivet.

Kliniska år

Sjukhusen gör på de flesta unga adepter ett överväldigande intryck. Kombinationen av läkare, sköterskor, sjuka människor och vårdrutin lämnar ingen oberörd. Det fordrades nog en del motståndskraft för att inte slutgiltigt fastna i detta intrikata nätverk av mänskliga relationer och konfrontationer sammansatta av auktoritet, ödmjukhet, protest och hopp, patientens att bli frisk, läkarens att få honom frisk. Där fanns ju också verklig kunskap att ta vara på och rika möjligheter att utveckla vetenskapligt. Den psykologiska ur-avsikten med mina medicinska studier föll ihop som ett korthus inför detta mäktiga samhälle inom samhället, däremot inte ögonintresset.

Inre medicinen tedde sig som en lockelse värd en människas levnad. Vi hade många förnämliga lärare inom detta område, det centrala för all läkarverksamhet. Om jag bara nämner Fredrik Saltzman så är det inte endast ett senare personligt förhållande till honom som är bestämmande utan också hans roll som lärare. Saltzman förenade klarhet och skärpa i analysen av fallen med en ansvarsmedveten hänsynsfullhet i umgänget med den enskilda patienten. Han höll ett avstånd som respekterades emedan det innerst byggde på en utstrål-

ning av kritisk fundersamhet och inte lämnade rum för några som helst manerismer ägnade att ”knipa patienten”.

Ögonläkarens roll låg ju på ett sätt nära till hands på grund av mitt småningom ökande intresse för synsinnets fysiologi. Professorn i ämnet, Väinö Grönholm, kom till mig som den lede frestaren efter en middag i sitt hem given för Ögonläkareföreningen: ”Du kan ju lätt försörja dig med en lönande praktik på morgonen och på eftermiddagen ägna dig åt dina experiment”, sade han. Han kunde ju inte veta att jag vid detta laget – tiden för slutligt val av specialitet – funnit vägen till ett skapande liv, för dyrbar att ge upp utan vidare. Den skulle ju kräva hela min dag. Men det kom en tid då jag som professor i fysiologi hade mycket att göra med ögonläkarna. Hilda Teräskeli, Per Olof Therman, Gösta Charpentier och Moses Zewi var mina doktorander på detta område. Men min särskilda vän blev Emil Enroth, vars föreläsningar starkt intresserat mig. Enroth var skarpögd, skarpsinnig och lärd: inre medicinen, endokrinologin och neurologin tecknades in i bilden med utgångspunkt från vad man fick se i och kring patientens öga. Det var ingen liten specialitet han lärde oss utan den och därutöver en iakttagande och reflekterande hållning till fenomenet sjukdom, allt framfört med stort språkligt mästernskap. Enroth ägde hela den intressanta andliga delen av vetenskapsmannens attityd till sitt arbete men förblev mera intresserad av att veta och förstå än av att utåt framträda i skrift.

Enroth och jag delade många intressen av annan art, segling, skärgårdens livsvillkor, en då gemensam favoritbok, Joseph Conrads gripande avskedshälsning till de stora skeppens tid (*The mirror of the sea – memories and impressions*). Vi tog av varandra löftet att den överlevande

skulle skriva en nekrolog över den som dog först. Jag uppfyllde detta löfte när Enroth dog hösten 1953 (*Nord. Med.*, 31, 1954). Året dessförinnan hade hans dotter, Christina, doktorerat vid mitt institut i Stockholm med en vacker avhandling. I detta nu är hon en av världens ledande ögonforskare, professor vid Northwestern University, Chicago.

När studiegången ledde till Lappvikens sinnessjukhus, där neurologen Harry Fabritius blivit professor i psykiatri 1925, var jag särskilt intresserad av kursen. Läraren var också fascinerande i sin fantasirikedom och originalitet. Han var oftast fängslande som föreläsare, till och med lysande, när han lät sitt rika associationsliv spela kring resultaten av en påfallande vaken observationsförmåga.

Fabritius hade på sjukhuset inrättat en liten neurologisk avdelning, där jag ofta följde med på ronderna. Syftet var naturligtvis att loda djupet av mitt intresse för detta ämnesområde. Fabritius ville att jag skulle ägna mig åt neurologin. Så blev det också, fastän min verksamhet inom detta område blev av teoretisk art. Min avlidne vän Nils Antoni, professor i neurologi vid Karolinska Institutet, sade om Fabritius: "Överallt där han rörde sig hade han en förmåga av originell syn och intressanta uppslag". Han var något av en konstnär, uppfostrad i ett musikerhem och själv violinist i en klass bortom amatörrens.

I kirurgin var Birger Runeberg och Fabian Langenskiöld både sakligt och formellt utomordentliga lärare, båda kritiskt anlagda, rikt begåvade män och markanta personligheter. Langenskiölds son Anders gjorde en värdefull doktorsavhandling i experimentell fysiologi under min professorstid i Helsingfors. Han blev senare en internationellt känd ortoped, förutom, förstås, att

han är en av huvudstadens mest anlitade läkare inom sitt område.

Till de medicinska studierna hörde också några teoretiska ämnen. Jag har i livligt minne Axel Wallgren, professor i patologisk anatomi, med den förunderliga gåvan att i sin undervisning blåsa liv i det dödens rike han hade att företräda. Osvald Streng, som efter vinterkriget kallade sig Renkonen, gav en kurs i bakteriologi och immunologi som sannolikt då var den gedignaste i Norden. Förfinskningen av namnet – sade han mig – var avsedd som en enkel hyllning till det finska folkets hjältomodiga försvarskamp.

Men min framställning skulle snabbt bli av enbart medicinhistoriskt intresse, om jag fortsatte med att skildra intryck av kliniska lärare och klinikens liv. Min värld blev ju sist och slutligen inte sjukhusets. Som färdig läkare julen 1927 beslöt jag avsätta fem år till att förverkliga den tankevärld jag skisserat här ovan, ett slags experiment även detta. Om det lyckades mig att inom denna tidsrymd uträtta något som kunde övertyga mig själv om att jag var på rätt väg, så var det bara att fortsätta på denna. Härför krävdes någon form av erkännande utifrån. Om icke, så var jag då ännu i en ålder som skulle tillåta mig att återvända till kliniken och bli, förslagsvis, neurolog eller ögonläkare.

Nyländskt studentliv

Det var en tid av hög livskänsla som ingen skildrat bättre än Runeberg trots att det låter förlegat för vår tids ungdom:

O tid av guld, o liv blott tänt
för nöjet och behagen,
då man är ung och är student
och har fullt upp för dagen

...

Jag var så yr, jag var så ung
och stolt som jag var ingen kung.

Den sidan av min vardag upplevde jag på Nylands nation i en kamratkrets från Normallyceum, som sedan breddades. Från krigserfarenheter och skoltvång vaknade man upp i ett språng, som gubben i lådan, till en fri värld, som var rik på egna traditioner, glada såväl som allyarliga. Jag tar de sistnämnda först emedan de har större allmänt intresse. Liksom skalden genom fänriken blev medveten om en ny fosterländsk värld, så förde Nylands nations traditioner oss ”gulnåbbar” in i en för oss ny värld av finlandssvensk kamp för modersmål och hembygd vid sidan av den strid för Finlands egen existens som vi redan tagit del i.

Två kuratorer från ett tidigare skede, A.O. Freudenthal (1838–1911) och Axel Lille (1848–1921), kan sägas ha skapat den samlingsrörelse som åt Finland räddat en om sitt svenska modersmål medveten folkgrupp. Både utanför och innanför Svenska folkpartiet, Lilles skapel-se, har den haft en enastående betydelse för landets kulturella och ekonomiska utveckling liksom också för dess skandinaviska orientering. Det passiva motståndet mot förryskningen hade karaktärsfasta företrädare i två av nationens bemärkta inspektorer, R.A. Wrede (Rätt Alltid Warar) och Ernst Estlander. Inför den nyländska kretsen framkastade Almar Fabritius, nyländsk aktivist av äldre märke, hösten 1914 tanken på att finländska studenter utomlands skulle skaffa sig militärutbildning.

Enligt Ragnar Numelin föregrep han därmed det stora avgörande studentmötet på Ostrobotnia den 27 oktober samma år, där jägartanken definitivt slog rot. Då var den beundrade skalden Arvid Mörne kurator och Edvard Westermarck nylänningarnas inspektor. Den sistnämnde berättar i sina memoarer att Bertel Appelberg, aktivist, sedermera framsynt bokförläggare, påvisat att av Pfadfinder-kursens 132 första deltagare över hälften var svenska studenter och av dem 62 nylänningar. ”Man hade tidigare beskyllt nylänningarna för dagdriveri och dekadans. Här kom svaret”, skriver Westermarck. Det bekräftades 1939!

Den traditionella bakgrunden upplevdes vid årsfesterna; däremellan togs det inte så högtidligt även om tisdagsmötena sköttes oklanderligt ur formell synpunkt. Men för de unga var det nog en stor händelse att med egna ögon få en bild på årsfesten av ”R.A.W” och ”den store Lille”. Åtminstone minns jag mig ha erfarit detta som mycket betydelsefullt.

Man klagade på en del håll över nylänningarnas klick-

väsen, men 600 personer kunde inte förväntas umgås på annat sätt. När jag kom in satt på andra stolraden den härskande klickan, Falangen, som just då var stadd i uppbrott från aktivt nationsliv. Jag tillät mig att som andra terminens "gulnäbb" göra ett yttrande. Som på kommando vändes alla de härskande klickhuvudena mot min obetydliga person och deras anleten förvreds efter mitt anförande till ett gemensamt oefterhärmligt löje, en blandning av förvåning, skratt och spydighet. Snart lade emellertid dessa imposanta cives bort titlarna med gulnäbben, som å sin sida lärde sig förstå och uppskatta det studentikosa elementet i klickstilen. Det fanns titlar att lägga bort på den tiden. Inga "du" och "hej".

Finlands befrielse från förryskningen gav självfallet tjugotalets ungdom en känsla av lättnad och benägenhet att ägna sig åt sig själv. Ett element av *jeunesse dorée* i nationslivet gjorde oss sorglösa inför framtiden, förvissade om att i det fria riket alla vägar skulle stå öppna för oss vart vi än sökte oss i samhället. Det skulle sedermera visa sig inte vara fallet. Det kom en tid då Finlands svenskar av sina finska landsmän i vida kretsar betraktades som främlingar utan hemortsrätt. Men till en början tog man inte äktfinskheten på allvar, även om man på ett tidigt stadium förstod att det var nödvändigt lära sig tala god finska.

Gäller det att karaktärisera det nyländska nationslivet på min tid, halva tjugotalet, så är nog den riktigaste beskrivningen ändå att det i huvudsak var den odifferentierade ungdomsglädjens tid. Allt glömdes i kamratskapets värme, små motgångar i studier, bekymmer vid omsättning av växlar (som då ännu förekom), besvikelser i kärlek m.m. I den åldern är intresset för människor ännu livligt. Folks fasader har ännu inte hunnit ordnas för deras samhällsroller och är öppna eller i värsta fall

bara halvslutna. Tisdagskvällarna bjöd därför på upp-täcktsfärder inom de mänskliga relationernas värld. Man sökte och fann vänner.

Det fanns också något slags hemligt band mellan "nor-sar" av olika årgångar från skolans klassiska linje, som trots avsaknad av "schooltie" satt kvar och blev bestående eller åtminstone semi-permanent. Det var en grupp av oss som på årsfesten tog av oss fracken och äntrade den breda frisen på en numera obefintlig eldstad för att där sjunga Atenarnas sång på grekiska. Och då och då när stämningen blev särskilt hög sattes ett bord på scenen och långbord stöttades till, långt ner i festsalen bildande en "kälkbacke" där man åkte sittande på stolkarmen och styrande kälken med ett fast grepp om stolsätet.

Den närmaste kretsen i Nylands nation blev självfallet vännerna från Norsens konvent, men snart tillkom Karin och Erik Westzynthius från Grankulla samskola och från Brobergsska skolan Märta Pipping, dotter till nationens dåvarande inspektör, Hugo Pipping, professor i nordisk filologi. Kurator var Carl Sanmark och under hans tid blev jag protokollist. Kurt Antell övertog kuratelet efter Sanmark, som någon gång före sin förtidiga död anförtrodde mig att det märkligaste han upplevat var ställningen som kurator för Nylands nation. Först mycket senare kunde jag förstå honom, sedan jag efter långa utlandsvistelser kallats till samma post.

Professor Hugo Pipping förkroppsligade på något sätt åttiotalet, dess naturvetenskapliga idealism, anti-religiositet och tro på förnuftets allmakt, en attityd påminnande om upplysningstidens människors. Bakom en ganska sträng fasad och en vaken intellektuell beredskap att ta ställning till människor och omständigheter dölde Hugo Pipping en mindre vanlig hjärtats värme och öppenhet för dem som penetrerat skalet. Han hade studerat fone-

